

Юлія КШАНОВСЬКА

аспірантка відділу «Центр дослідження українсько-польських відносин»

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2535-998X>

e-mail: yulliakshanovska@gmail.com

НАСЕЛЕННЯ ДНІПРОПЕТРОВСЬКА 1959–1989 РОКІВ: ПРОЦЕСИ МОВНО-КУЛЬТУРНОЇ АСИМІЛЯЦІЇ

На основі статистичних даних, матеріалів преси та архівних матеріалів проаналізовано асиміляційні процеси радянського Дніпропетровська, їхній зв'язок з феноменом урбанізації. Визначено вплив швидкого росту населення на демографічний профіль міста, адже після війни Дніпропетровськ став одним з найбільших промислових центрів Союзу та мав особливе стратегічне значення. Ця перспективність приваблювала нових мешканців. З'ясовано, чому сільське населення мігрувало до міста, які проблеми чекали на новоприбулих мігрантів. Жителі взаємодіяли між собою, змінюючи соціальний «ландшафт» міста. Розглянуто головні аспекти, чому Дніпропетровськ став «російськомовним» містом, як це впливало на ідентичність дніпропетровців та мігрантів. У 1970-х роках місто стало мультикультурною «столицею» в південно-східній частині радянської України, саме тому важливою складовою статті є дані про національний та соціальний склад населення міста. Новоприбулі мешканці швидко адаптовувалися до «дніпропетровського способу життя», втрачаючи свою ідентичність, і першою причиною цього була саме мова. Окреслено мовно-культурні стратегії поведінки дніпропетровців та визначено чинники, які зумовлювали асиміляцію. Приплив різноманітного населення в одне місто позначився на його демографічному образі. Нові мешканці так чи так спричинились до формування міського середовища і появи нової моделі міського жителя, яка стала результатом наявного національного, мовного, культурного поєднання. Обраний період 1959–1989 рр. в історії міст України, зокрема Дніпропетровська, – це час інтенсивного збільшення кількості робочих місць та розбудови нових житлових масивів, розташованих навколо центру міста. Нові можливості, які пропонувало місто, приваблювали населення, що викликало міграцію з більш віддалених регіонів і з сусідніх міст та сіл.

Ключові слова: Дніпропетровськ, асиміляція, мова спілкування, перепис населення, демографія, урбанізація, радянське місто, росіяни, українці, поляки.

Демографічні процеси другої половини ХХ ст. часто порівнюють з явищами, які відбулися в цей період швидкого промислового розвитку: урбанізацією, інтенсивним будівництвом міст та великих заводів. Нові робочі місця та житлові масиви, збудовані навколо них, не лише давали можливість знайти добру роботу з гарною

зарплатнею, а й означали соціальний ріст, що спричиняло мігрування населення з різних куточків СРСР в пошуках «кращого завтра». Численні міста наповнювалися та виростали, швидко змінюючи своє обличчя. Постійна міграція позначалася на зміні статусу новоприбулих жителів з села і на корінних жителях міст, які часто брали до уваги багато елементів з життя «іммігрантського» населення.

Прикладом таких змін є місто Дніпропетровськ. Впродовж тридцяти років кількість його жителів зростала швидкими темпами. Жителі різних національностей взаємодіяли одні з одними, що, безумовно, впливало на процеси асиміляції.

Основою роботи є статистичні матеріали досліджуваного періоду, невеликі публікації та статті. Зазначимо, що окремі офіційні статистичні дані того часу не завжди відображали фактичний стан, на жаль, сьогодні важко перевірити їхню достовірність.

Зростання населення Дніпропетровська відбувалося на тлі загального розвитку процесу урбанізації в Україні. Протягом 1960-х років кількість міських мешканців республіки збільшилась з 19 млн (1959) до 26 млн осіб (1970), тобто на 36,8%¹. Кількість міського населення в межах України зросла з 45,7% до 54,5%. Упродовж 1960-х років Україна досягла важливої позначки: вперше в її історії мешканці міст становили більшість населення, тобто Україна стала урбанізованою нацією. Найвищі показники були в найбільш індустріальних областях – по суті, вони стали урбанізованими набагато раніше, аніж решта УРСР. Дніпропетровська область займала третє місце серед областей України за темпами росту міського населення, поступаючись лише Донецькій та Луганській².

Таблиця 1

Область/рік	1959 (%)	1970 (%)	1979 (%)	1989 (%)
Дніпропетровська	70,2	76,2	80,3	83,2
Донецька	85,8	87,4	89,0	90,2
Луганська	79,3	82,6	84,4	86,3
Київська	25,5	35,7	45,0	53,3
Львівська	38,9	47,3	52,4	59,1
Харківська	62,5	69,3	74,7	78,4

Як бачимо з таблиці 1, в Дніпропетровській області на 1989 рік 83% населення жили у містах, і лише 17% – у селах. Для порівняння, Київська область перетнула 50% межу лише у 1989 р., залишаючись переважно сільським регіоном. Зауважимо, що головна лінія поділу між областями з вищим і нижчим рівнем урбанізації не збігалася з кордонами Української РСР перед і після 1939 р. Якщо

¹ Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года: Украинской ССР. Москва: Госстатиздат, 1963. С. 8–9; Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года. Москва: Статистика, 1972–1974. Т. 7. Таб. 12. С. 64.

² Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года... С. 12; Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года... С. 69; Итоги Всесоюзной переписи 1989 года: Украинская ССР. Москва: Финансы и статистика, 1991. С. 11.

рівень урбанізації Львівської області в перші повоєнні роки був нижчим, ніж у більшості східних областей, то вже у 1959 р. внаслідок інтенсивної радянської індустріалізації ця область випереджала Київську аж до 1989 р. У Львові головним джерелом приросту міського населення була молодь із навколишніх сіл (до 1989 р.), а в Дніпропетровську через довгий період індустріалізації області цей резерв був переважно вичерпаний ще в 1975–1979 рр.

Щоденно на роботу до Дніпропетровська приїжджало близько 27 тис. осіб (1986). Ця цифра коливалася в межах 32 тис. осіб у 1975–1979 рр., з них 65% становили жителі Пригородного та Кіровська³. Оскільки в місті було зниження рівня народжуваності, то головним джерелом приросту стало мігрування населення з інших областей⁴. Проте вже на початок 1980-х років міграція забезпечила лише близько 60% додаткових потреб в робочій силі. Наприкінці 1988 – на початку 1989 р. посилилась тенденція до зменшення позитивного сальдо міграції. Все це зумовило скорочення трудових ресурсів. Так, у Дніпропетровську приріст трудових ресурсів протягом 1976–1980 рр. становив 9,5%, а в 1981–1985 рр. – всього 0,4%⁵.

Після провалу безлічі економічних та соціальних реформ у 1970-х роках впроваджено доктрину «розвинутого соціалізму». Законодавчо цю доктрину закріпили в Конституції УРСР 1978 р. Проте на практиці неорганізованість більшості інституцій призвела до часткового «застою» житлових проблем, освіти, охорони здоров'я, які ніхто не вирішував⁶.

Дніпропетровськ, незважаючи на наростання кризових явищ, продовжував зберігати статус промислового міста СРСР, забезпечуючи та налагоджуючи соціальні потреби населення.

Пришвидшилися темпи будівництва житла, які велися з середини 1950-х до 1980-х років. До війни житловий фонд міста становив 2 млн 422 тис. м кв. житла, натомість у 1964 р. він подвоївся та становив уже 5 млн 414 тис. м кв., у 1980 р. досяг 15 млн 244 тис. м кв., а в 1985 р. – 17 млн 117 тис. м кв.⁷. Отже, за 1950–1985 рр. у Дніпропетровську було побудовано у 6 разів більше житла, ніж за всю його історію⁸.

Період 1959–1989 рр. мав власну специфіку щодо динаміки змін етнічного складу населення Дніпропетровська. Якщо в повоєнні роки ми простежуємо суттєві деформації у зміні складу населення деяких етнічних груп в Дніпропетровську, то впродовж 1959–1991 рр. етнічний склад населення зберігає свою сталість і видозмінюється лише кількість представників, що ніяк не впливає на домінантну складову

³ Национальный состав населения Днепропетровской области: Стат. сб. Днепропетровск, 1991. С. 11.

⁴ Там само. С. 152.

⁵ Там само. С. 14.

⁶ Історія міста Дніпропетровська / наук. ред. А. Болебрух. Дніпропетровськ: Грані. 2006. С. 523.

⁷ Державний архів Дніпропетровської області (далі – Держархів Дніпропетровської обл.). Ф. 416. Оп. 2. Спр. 1193; Ф. 18. Оп. 60. Спр. 28.

⁸ Дніпропетровськ на рубежі тисячоліть / наук. ред. В. Лабезник. Дніпропетровськ: Проспект, 2001. С. 46.

етнічних груп. Загальна картина позначена збереженням домінування двох етнічних груп – українців та росіян. До п'яти найбільших етнічних груп Дніпропетровська входять також євреї, білоруси та поляки. У зазначений період частка інших етнічних груп навіть незначно збільшилась. Якщо у 1959 р. вона становила 0,9%, то у 1989 р. – 1,8%. Зміни у складі та кількості населення основних груп відображено в таблиці 2⁹:

Таблиця 2

	1959	1970		1979		1989		% між 1959- 1989
	число	число	%	число	%	число	%	
<i>Українці</i>	406852	559416	+37,5	670753	+20,0	745655	+11,2	+83,2
<i>Росіяни</i>	184572	269620	+46,1	326195	+21,0	365688	+12,1	+98,12
<i>Євреї</i>	53677	46771	-7,0	42124	-9,9	37869	-10,1	-24,68
<i>Білоруси</i>	11246	13940	+24,0	16202	+16,2	17711	+9,3	+57,48
<i>Поляки</i>	2646	1834	-30,7	1758	-4,15	1864	+6	-29,55
<i>всього</i>	661547	917074	+38,62	1080117	+17,77	1191971	+10,35	+80,17

За проміжок 1959–1989 рр. кількість українців і росіян зросла майже вдвічі. Хоча росіяни й залишалися другою найбільшою етнічною групою, за темпами зростання своєї чисельності вони випереджали українців. Натомість частка інших етнічних груп неухильно зменшувалась¹⁰.

Таблиця 3

Етнічна група	Відсоткова частка в роках		Різниця %
	1959	1989	
<i>Українці</i>	61,5	62,5	+1,00
<i>Росіяни</i>	27,9	30,67	+2,77
<i>Євреї</i>	7,6	3,17	-4,43
<i>Білоруси</i>	1,7	1,48	-0,22
<i>Поляки</i>	0,4	0,2	-0,20

Південь України традиційно був місцем міграції та проживання росіян. Однак їхня частка в Дніпропетровській області була нижчою за середній показник в Українській РСР. Згідно з переписом 1970 р., в Україні проживало 9 126 331 росіян, що становило 19,4% загальної кількості населення, у Дніпропетровській області проживало 698 687 росіян, що становило 7,7% їхньої загальної кількості в республіці¹¹. Переважно росіяни жили в містах: у 1970 р. в Дніпропетровській області 92,2% всіх

⁹ Население Днепропетровской области (численность и пол населения). Днепропетровск, 1991. С. 46.

¹⁰ Там само.

¹¹ Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года: в 7-ми т. Москва: Статистика, 1972. Т. 1: Численность населения СССР, союзных и автономных республик, краев и областей. С. 296; 310.

представників російської національності жили в містах, і менше 8% – у селах¹². У Дніпропетровську на 1989 р. проживало 39% усіх росіян області¹³. Міграція росіян до міста була спричинена нестачею висококваліфікованих кадрів на промислових підприємствах. Цьому процесу сприяв зовнішній чинник: в 70-х – на початку 80-х років ХХ ст. саме в цьому регіоні активно проводили нове промислове будівництво.

Зменшення євреїв у населенні міста було спричинено їхньою міграцією до Ізраїлю, країн Західної Європи та США. Політика Горбачовської перебудови та пов'язаних з нею лібералізаційних суспільних відносин стимулювала міграцію¹⁴. Виїжджали переважно особи працездатного віку або ж учасники Другої світової війни, що було викликано політичними реформами в Ізраїлі, а саме наданням соціального статусу ветеранам¹⁵. Редукція польської популяції була спричинена її етнічною асиміляцією.

Таблиця 4

	1959			1989		
	<i>Дніпропетровська область</i>	<i>Дніпропетровськ</i>	<i>% від області</i>	<i>Дніпропетровська область</i>	<i>Дніпропетровськ</i>	<i>% від області</i>
	осіб	осіб	%	осіб	осіб	%
<i>Українці</i>	2104334	406852	19,33	2763414	745655	27,0
<i>Росіяни</i>	465225	184572	39,7	939250	365688	39,0
<i>Євреї</i>	73029	53677	68,9	50455	37869	75,1
<i>Білоруси</i>	35162	11246	32,0	50416	17711	35,0

Розрахунки засвідчили, що частка українців, які мешкають у Дніпропетровську, щодо області в період між 1959–1989 рр. зросла з 19,33% до 27% (на 7,67%), росіяни знизили відсоткову присутність на 0,7%, частка євреїв зросла з 68,9% до 75,1% (на 6,2%), білорусів з 32% до 35% (на 3%). Тому найвищий показник Дніпропетровчан стосовно мешканців області був у євреїв, на другому місці – росіяни, на третьому – білоруси та лиш на четвертому – українці.

Порівняно високий приріст російського населення в місті був викликаний декількома чинниками. Одним із них називають масову русифікацію республіки¹⁶.

¹² Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года: в 7-ми т. Москва: Статистика, 1973. Т. 4: Национальный состав населения СССР, союзных и автономных республик, краёв, областей и национальных округов / ответст. за вып. К-А. Орехов. С. 184.

¹³ Національний склад населення України за даними Всесоюзного перепису населення 1989 р. Київ, 1994. Ч. II. С. 7–8; 24; 118.

¹⁴ Синельников А. Почему исчезает российское еврейство? *Вестник Еврейского Университета в Москве* (Москва). 1996. № 2 (12). С. 51–53.

¹⁵ Рабинович П. Национально-восстановительные процессы в еврейской среде современной Украины. *Еврейское население Юга Украины: исследования, воспоминания, документы*. Харьков; Запорожье: Еврейский мир, 1998. С. 32–48.

¹⁶ Прокоп М. Переміщення населення в СРСР і Україна. *Сучасність* (München). 1974. № 6. С. 69–82.

Деякі науковці роблять висновок, що мовна асиміляція в містах Південної України стала причиною зміни етнічної самоідентифікації. Особливістю асиміляції українців було те, що вона в три рази повільніше відбувалась там, де домінувала українська мова, тобто в Західних та Центральних регіонах країни¹⁷. Радянський Дніпропетровськ формувався як індустріальний, а не науково-культурний центр. Це стосувалося як розвитку науково-культурних, так і взагалі міських інституцій, що мали б забезпечувати нормальний побут мешканців Дніпропетровська. Індустріальний розвиток міста домінував над іншими сферами міського життя, залишаючи їх недорозвинутими. Тому асиміляційний потенціал російськомовного середовища Дніпропетровська був досить низьким: він міг нав'язувати сільським вихідцям мову, але не міг суттєво змінити їхньої ідентичності.

За твердженням радянських дослідників, переселенці їхали в Україну переважно з власної ініціативи¹⁸. Їх приваблював клімат, розвинута економіка, що уможливлювала застосування широкого спектра вмінь та кваліфікацій¹⁹. Те, що на республіканських підприємствах працювала ціла мережа російських керівників, означало, що багатьом іммігрантам тут легко вдавалося знайти добру роботу²⁰. Половина російських мігрантів їхала саме на Придніпров'я та Донбас, що спонукало значний приріст російського населення. Російські мігранти зазвичай отримували кращі посади, їх забезпечували кращим житлом²¹.

Окрім того, в Дніпропетровську формувалася ще одна, відмінна від радянської ідентичність. Найбільший пік її розвитку припадає на 60–80-ті роки XX ст. Сергій Жук аналізує формування національної ідентичності через феномен впливу культурного споживання «музика-література-кіно», привезених «із Заходу». Через це культурне споживання, вважає Жук, Дніпропетровчани переймали західну ідентичність як частину власної, у такий спосіб піддаючи сумніву «радянську ідентичність» всіх жителів СРСР²². Єдине джерело інформації про наявний характер поселень іммігрантів – перепис 1970 р., вперше після 1926 р. присвячений збору відомостей про міграцію. Окрім цього, російське населення зростало і внаслідок асиміляцій решти меншин, які жили в Дніпропетровську (євреїв, білорусів, вірмен, частково українців)²³. На пропорцію українців у Дніпропетровську вирішальний вплив

¹⁷ Szporluk R. Urbanization in Ukraine since the Second World War. *Rethinking Ukrainian History* / ed. by Ivan L. Rudnytsky. Edmond: The Canadian library in ukraininan studies, 1981. P. 192–193.

¹⁸ Преведенцев В. Методы изучения миграции населения. Москва: Наука, 1975. С. 101–102.

¹⁹ Онікієнко В., Поповкін В. Географія міграції населення Української РСР. *Економічна географія: міжвід. наук. зб.* Київ, 1973. Вип. 14. С. 30.

²⁰ Dzyuba I. Internationalism or Russification? A Study in the Soviet Nationalities Problem. New-York: Monad Press, 1974. P. 110–111.

²¹ The Ukrainian Herald / compiled by M. Sahaydak. Baltimore, Paris, Toronto: Smoloskyp Publishers, 1976. Issue 7–8: Ethnocide of Ukrainians in the U.S.S.R. P. 66.

²² Zhuk S. Rock and Roll in the Rocket City: The West, Identity, and Ideology in Soviet Dniepropetrovsk, 1960–1985. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2010. P. 314.

²³ Брук С. Этнодемографические процессы в СССР. (По материалам переписи 1970 года). *Советская этнография* (Москва). 1971. № 4. С. 29.

мали дві складові: перша з них асиміляція, тісно пов'язана з мішаними шлюбами між українцями та росіянами²⁴, друга – велика російська імміграція 1960-х років.

Такому великому промислового центру, як Дніпропетровськ, бракувало міцної інфраструктури українського культурного життя, що могла б сприяти збереженню національної ідентичності²⁵.

Таблиця 5

Етнічна група	Всього		З рідною мовою		
	число	%	свої національності	українською	російською
1	2	3	4	5	6
1970	917074	100			
Українці	559416	61,0	78,1	-	21,9
Росіяни	269620	29,4	97,3	2,7	-
Євреї	46771	5,1	5,2	3,0	91,8
Білоруси	13940	1,5	34,0	5,6	60,4
1989	1191971	100			
Українці	745655	62,5	66,7	-	33,2
Росіяни	365688	30,6	99,1	0,9	-
Євреї	37869	3,1	2,8	0,4	96,8
Білоруси	17711	1,5	25,9	3,8	70,1
Зміни для показників в період з 1970 по 1989 рр.					
Українці	+186239	+1,5	-11,4	-	+11,3
Росіяни	+96068	+1,2	+1,8	-1,8	-
Євреї	-8902	-2,0	-2,4	-2,6	+5,0
Білоруси	+3771	0,0	-8,1	-1,8	+9,7

У 1970 р. 78,1% українців вважали українську рідною мовою, в 1989 р. – 66,7%. За 19 років частка зменшення україномовних українців впала на 11,4%, а частка російськомовних українців зросла на 11,3% (з 21,9% до 33,2%). Росіяни в період 1970–1989 рр. лише посилили вживання рідної мови. Якщо частка тих росіян, які вживали російську як рідну, 1970 р. становила 97,3%, то вже у 1989 р. – 99,1% (+1,8%). Цей показник підвищився за рахунок україномовних росіян, частка яких зменшилась на 1,8% осіб (з 2,7% до 0,9%). Певної російськомовної асиміляції зазнали білоруси та євреї. Якщо частка білорусів, які вважали рідною мовою російську, у 1970 р. становила 60,4%, то у 1989 р. – 70,1% (+9,7%). Українською ж розмовляло лише 3,8% у 1970 р. і 2,0% у 1989 р. Євреї Дніпропетровська розмовляли винятково російською. Мовою своєї національності користувалося лише 5,2%

²⁴ Шпиліук В. Межреспубликанская миграция и сближение наций в СССР. Львов, 1975. С. 150.

²⁵ Kolasky J. Education in Soviet Ukraine: A Study in Discrimination and Russification. Toronto: Peter Martinassociates, 1968. P. 57.

осіб у 1970 р., а вже у 1989 р. ця цифра суттєво впала і становила 2,8% (–2,4%). Україномовних євреїв було 3,0% у 1970 р. та 0,4% у 1989 р. Переважно на ідиші спілкувалося лише старше покоління євреїв. Натомість велика група молодого населення дедалі більше русифікувалась.

Російськомовна асиміляція набула значних обертів, і якщо показники україномовного населення зменшувалися, то частка російськомовного неухильно зростала. Усереднений показник для всіх трьох груп, які вважали рідною мовою російську, в 1970 р. становив 58%, а в 1989 – 66,7% (+8,7%). Ба більше, паралельно з тим у період з 1970–1989 рр. середній показник тих, хто вживав мову своєї національності, теж знизився (з 53,73% у 1970 р. до 48,6% у 1989 р.). Незважаючи на те, що українці були провідною етнічною групою як у Дніпропетровську, так і в усьому регіоні, належність до територіальної ідентичності населення втрачала свої позиції. Тут важливу роль зіграло м. Львів, яке постачало продукцію із західної Європи, українізовувало та вестернізовувало Дніпропетровськ, а також Брежнєв, який почав підштовхувати Дніпропетровськ у бік Західної України. Зосередження уваги на повсякденному житті відкинуло поширену ідею «застою»²⁶.

Важливим у цьому дослідженні є відображення мовної асиміляції українців у Дніпропетровській області. Адже від міської асиміляції вона разюче відрізнялась. Так, у 1959 р. україномовні українці області становили 92,8% осіб, а в 1970 р. – 90,1% (–2,7%). Тоді як частка російськомовних росіян у 1959 р. була 96,8%, а в 1970 р. – 97,3% (+0,5%) Загальний же відсоток тих, хто вважав рідною мову своєї національності, у 1959 р. становив 58,25%, а в 1989 р. – 57,75% (–1,5%).

Роман Шпорлюк звернув увагу на інтенсивну асиміляцію українців Південного регіону, особливо Дніпропетровська²⁷. Він зазначив, що в 1959–1970 рр. зафіксовано небезпечну тенденцію – в містах України кількість україномовних українців дедалі зменшується (34,2%), натомість спостерігається інтенсивне зростання російськомовного населення, що значно перевищує україномовне (54,3%).

Асиміляція українців Дніпропетровська до російської належності була спричинена низкою чинників, головні з яких: політичне насадження того, що українська та російська мови споріднені²⁸, твердження про відмирання національних мов²⁹, масовий білінгвізм як позитивне явище (одна з мов обов'язково мусила бути російська), реалізація концепції «советского человека».

Одним із прикладів політики русифікації у Дніпропетровську була ситуація з розподілом шкіл міста за українською та російською мовами навчання. У 1967–1968 навчальному році в Дніпропетровську налічували 132 школи, з яких 46,2% – російськомовні, 13,6% – україномовні, 40,2% – змішані, із загальною кількістю учнів 122,3 тис. (приблизно по 926 учнів на кожну школу)³⁰. Проте у 1989 р. ситуація

²⁶ Zhuk S. Rock and Roll in the Rocket City... P. 314.

²⁷ Szporluk R. Urbanization in Ukraine since the Second World War... P. 191.

²⁸ Сучасна українська літературна мова: фонетика / за заг. ред. І. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1969. С. 8.

²⁹ Гак В. Мови і кордони. *Радянська освіта* (Харків). 1989. 4 серпня. С. 2.

³⁰ Днепропетровску 200 лет 1776-1976. *Сборник документов и материалов*. Київ: Наукова думка, 1976. С. 387.

різко змінилася. З 147 шкіл, які функціонували в місті, відсоток російськомовних шкіл став 56,4%, а україномовних – 6,8%, змішаних – 36,8%, із загальною кількістю учнів 125 тис. (приблизно по 850 учнів на кожну школу)³¹. У школах працювало 7,2 тис. вчителів. Щодо середніх навчальних закладів, у 1968 р. в Дніпропетровську їх було 29, у яких навчалось 35 тис. учнів. У 1980 р. їхня кількість збільшилась до 31 закладу з понад 40 тис. осіб³².

Ще одним прикладом показової русифікації населення міста стала міська преса, а точніше найпопулярніша щоденна газета «Дніпро вечірній». Її почали видавати з 1972 р. і лише перші дев'ять місяців українською мовою. Хоч структура і тематика змісту газети залишились такими самими, зміна мови друкування суттєво вплинула на населення, спричинивши штучний перехід на російську мову спілкування.

Дані свідчать про поглиблену русифікацію Дніпропетровська, адже політику русифікації УРСР проводили на законному політичному рівні, тактично насаджуючи мову «советов».

Приклад Дніпропетровська дуже добре ілюструє тенденції, пов'язані з демографічними змінами та асиміляцією, які відбулися в другій половині ХХ ст. в колишньому СРСР. Прагнучи створити ідеал «радянської людини», Радянський Союз використовував різні інструменти, прагнучи максимально наблизити популярцію, зрусифікувати її, а отже – стерти національні характеристики.

Посилення процесів урбанізації в 1959–1989 рр. стало відмінною можливістю для досягнення цих цілей. Швидке розширення Дніпропетровська привело до динамічного збільшення числа жителів. Серед емігрантів в місті були як жителі віддалених регіонів СРСР, так і жителі найближчого села. Всі вони впливали на «колір міста», сприяли створенню моделі нового громадянина.

Виходячи зі зробленого аналізу, можемо висувати: зростання кількості російськомовного населення вплинуло на те, що велика кількість жителів міста піддалася лінгвістичній русифікації. Відтік жителів єврейської національності, викликаний еміграцією до Ізраїлю, тільки посилив цей факт.

Розширення підприємств і будівництво нових також сприяли депопуляції села в Дніпропетровській області. Статистика свідчить, що майже всі молоді люди вирушили в міста (також і в Дніпропетровськ) у пошуках кращого майбутнього. Як наслідок, регіон швидко досяг одного з найвищих показників урбанізації, згідно з яким лише невелика частина всього населення регіону проживала в сільських округах.

Упродовж періоду 1960–80-х років у Дніпропетровську постійно існувала залежність між феноменом демографічних змін і процесами асиміляції. Це була своєрідна модель асиміляції, яку радянська влада застосовувала до населення, формуючи новий тип «радянської людини» – русифікованої та позбавленої національних цінностей. Така модель громадянина СРСР відрізнялася від «довоєнного» жителя Дніпропетровська.

³¹ Держархів Дніпропетровської обл. Ф. 18. Оп. 60. Спр. 28.

³² Там само.

REFERENCES

- Bilodid, I. (Ed.). (1969). *Suchasna ukrainska literaturna mova: fonetyka*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Bolebrukh, A. (Ed.). (2006). *Istoriia mista Dnipropetrovska*. Dnipro: Hrani [in Ukrainian].
- Borshchevskiy, Ya. (Ed.). (1976). *Dnepropetrovsku – 200 let. 1776-1976. Sbornik dokumentov i materialov*. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
- Bruk, S. (1970). Etnodemograficheskiye protsessy v SSSR. (Po materialam perepisi 1970 goda). *Sovetskaya enografiya*, 4, 29 [in Russian].
- Dzyuba, I. (1974). *Internationalism or Russification? A Study in the Soviet Nationalities Problem*. New York: Monad Press [in English].
- Hak, V. (1989, Serpen 4). Movy i kordony. *Radianska osvita*, 2 [in Ukrainian].
- Itogi Vsesoiuznoi perepisi naseleniia 1959 goda: Ukrainskoi SSR. (1963). Moscow: Hosstatizdat [in Russian].
- Itogi Vsesoiuznoi perepisi naseleniia 1970 goda. (1974). (Vol. 7). Moscow: Statistika [in Russian].
- Itogi Vsesoiuznoi perepisi naseleniia 1970 goda. Chislennost naseleniia SSSR, soiuznykh i avtonomnykh respublik, kraiov i oblastei. (1972). (Vol. 1). Moscow: Statistika [in Russian].
- Itogi Vsesoiuznoi perepisi naseleniia 1970 goda. Natsionalnyi sostav naseleniia SSSR, soiuznykh i avtonomnykh respublik, kraiov, oblastei i natsionalnykh okrugov. (1973). (Vol. 4). Moscow: Statistika [in Russian].
- Kolasky, J. (1968). *Education in Soviet Ukraine: A Study in Discrimination and Russification*. Toronto: Peter Martinassociates [in English].
- Lazebnyk, V. (Ed.). (2001). *Dnipropetrovsk na rubezhi tysiacholit*. Dnipro: Prospekt [in Ukrainian].
- Naseleniie Dnepropetrovskoi oblasti (chislennost i pol naseleniia). (1991). Dnipro [in Russian].
- Natsionalnyi sklad naselennia Ukrainy. Za danyimi Vsesoiuznoho perepysu naselennia 1989 roku. (1994). (Vol. 2). Kyiv: TSSU [in Ukrainian].
- Natsionalnyi sostav naseleniia Dnepropetrovskoi oblasti. (1991). Dnipro [in Russian].
- Onikiienko, V. & Popovkin, V. (1973). Heohrafiia mihratsii naselennia Ukrainskoi RSR. *Ekonomichna heohrafiia*, 14, 30 [in Ukrainian].
- Prevedentsev, V. (1975). *Metody izuchenii migratsyi naseleniia*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Prokop, M. (1974). Peremishchuvannia naselennia v SRSR i Ukraina. *Suchasnist (Munich)*, 6, 69-82 [in Ukrainian].
- Rabinovich, P. (1998). Natsionalno-vosstanovitelnyie protsessy v yevreiskoi srede sovremennoi Ukrainy. In *Yevreiskoe naseleniie Yuga Ukrainy: issledovaniia, vospominaniia, dokumenty* (pp. 32-48). Kharkiv; Zaporizhzhia: Yevreiskii mir [in Russian].
- Sahaydak, M. (1976). Ethnocide of Ukrainians in the U.S.S.R. *Ukrainian Herald*, 7-8, 66 [in English].

- Shpyliuk, V. (1975). *Mezhrespublikanskaia migratsyia i sblizheniie natsyi v SSSR*. Lviv [in Russian].
- Sinelnikov, A. (1996). *Pochemu ischezaet rossiiskoe yevreistvo? Vestnik yevreiskogo Universiteta v Moskve*, 2 (12), 51–53 [in Russian].
- Szporluk, R. (1981). Urbanization in Ukraine since the Second World War. In I. Rudnytskyi (Ed.), *Rethinking Ukrainian History* (pp. 191–193). Edmond: The Canadian library in Ukrainian studies [in English].
- Zhuk, S. (2010). *Rock and Roll in the Rocket City: The West, Identity, and Ideology in Soviet Dnipropetrovsk, 1960–1985*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press [in English].
- Itogi Vsesoiuznoi perepisi 1989 goda: Ukrainskaia SSR. (1991). Moscow: Finansy i statistika [in Russian].

Yuliia KSHANOVSKA

PhD Student

Department «Center for Ukrainian-Polish Relations Research»

Ivan Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies of the

National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2535-998X>

e-mail: yuliakshanovska@gmail.com

DOI: 10.33402/up.2020-13-302-313

THE POPULATION OF DNIPROPETROVSK 1959–1989: PROCESSES OF LINGUISTIC AND CULTURAL ASSIMILATION

The article analyzes the assimilation processes of Soviet Dnipropetrovsk and their connection with the phenomenon of urbanization on the basis of statistical data, press materials and archival materials. The influence of rapid population growth on the demographic profile of the city is determined. After the war, Dnipropetrovsk became one of the largest industrial centers of the Soviet Union and had special strategic importance. This prospect attracted new residents. It was found out why the rural population migrated to the city, what problems awaited the newly arrived migrants. Residents interacted with each other, changing the social «landscape» of the city. The main aspects of why Dnipropetrovsk became a «Russian-speaking city» and how it affected the identity of Dnipropetrovsk residents and migrants are considered. In the 1970s, the city became a multicultural «capital» in the south-eastern part of Soviet Ukraine, which is why an essential component of the article is data on the national and social composition of the city's population show the uniqueness of life in Dnipropetrovsk. Newcomers quickly adapted to the «Dnipropetrovsk way of life», losing their identity, and the first reason for this was language. Linguistic and cultural strategies of Dnipropetrovsk residents' behavior are outlined, and the factors that conditioned assimilation are determined. The influx of diverse populations into one city affected its demographic image. New residents in one way or another contributed to the formation of the urban environment and the emergence of a new model of an urban dweller, which was the result of the existing national, linguistic, cultural combination. The chosen period of 1959–1989 in the history of Ukrainian cities, in particular the example of Dnipropetrovsk, is a time of intensive increase in the number of

jobs and the development of new housing estates located around the city center. The new opportunities offered by the city attracted the population, which caused migration both from more remote regions and from neighboring towns and villages.

Keywords: Dnipropetrovsk, assimilation, language of communication, population census, demography, urbanization, Soviet city, Russians, Ukrainians, Poles.